

**ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ
ТА ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДОСЛІДЖЕНЬ УКРАЇНСЬКОЇ
ДІАСПОРИ ДЕЛЬТИ ДУНАЮ**

Рецензія на кн.: Сапожников І. Матеріали з історичної географії та етнографії дельти Дунаю. – Іллічівськ, 1998. – 72 с.

Рецензія репрезентує книгу, яка містить чимало опублікованого вперше картографічного матеріалу. Видання становить інтерес для дослідників Задунайської Січі, поселень заporожців, утворення української задунайської діаспори. Про значну роль росіян і українців у освоєнні дунайської дельти свідчить багато наведених автором назв. Працю характеризує велика кількість використаних джерел і вона є значним внеском до вивчення історичної географії північної Добруджі, дунайської дельти та українського Придунав'я.

Останнім часом засоби масової інформації все частіше згадують сюжети, так чи інакше пов'язані з будівництвом каналу на Дунаї. З'являються друком карти, які деталізують окремі частини дельти, у свій спосіб вирішують питання оптимізації майбутнього будівництва. Істориків та фахівців з історичної географії та картографії цікавлять питання більш глобальних масштабів. В їх полі зору перебувають матеріали, пов'язані з вивченням етнічних та етно-конфесійних груп населення, які з різних на то причин опинилися відірваними від своєї батьківщини та існують досі на території сучасної Румунії – в Північній Добруджі та дельті Дунаю. Йдеться про нащадків населення Січі Запорізької – військово-політичного формування, скасованого понад 170 років тому. Вони, попри все, зберігають славні традиції запорізького козацтва, яке волею долі опи-

нилося на землях тодішньої Османської імперії. Серед нечисленних публікацій останніх років з цієї тематики особіно стоїть дослідження Ігоря Сапожнікова «Матеріали з історичної географії та етнографії дельти Дунаю» (Іллічівськ, 1998. – 72 с.). Вперше у вітчизняній історіографії автор бере на себе сміливість узагальнити дані з історії українських та російських поселень на Нижньому Дунаї, публікує низку унікальних картографічних матеріалів, які покликані стати переконливим свідченням ретроспективного огляду досліджуваної території, її особливостей, пов'язаних зі зміною статусу приналежності.

У полі зору автора – дві великі національні діаспори, що проживають на теренах, які сьогодні приналежні Румунії, однак зуміли зберегти традиційні етнографічні ознаки.

Приємно відзначити, що І.В.Сапожников вповні віддає належне своїм попередникам і відзначає їх заслуги у справі дослідження даних теренів. Серед них – А.О.Скальковський, П.П.Короленко, В.І.Кальсієв, М.С.Грушевський, В.А.Голобуцький, А.Д.Бачинський та широковідомий своїми фундаментальними працями Ф.К.Волков (Хведір Вовк), ціла низка публікацій якого базується на безпосередньо польових розвідках 1881–1882 рр. у Добруджі. Праці ряду перелічених дослідників сьогодні визнаються вченими за класичні зразки вдумливого підходу до різного виду джерельних матеріалів. Автор віддає шану Ф.К.Волкову, що започаткував і успішно використав у своїх працях новий науковий напрямок при вивченні українців Добруджі наприкінці ХІХ ст., який можна означити як історико-етнографічний.

Із зрозумілих на то причин, серед яких чільне місце посідала політична, тривалий час історико-географічна проблематика дослідження українського населення Добруджі та дельти Дунаю опинилося вилученою з переліку актуальних тем. Тільки Перша українська задунайська етнографічна експедиція 1990 р. стала початком нового етапу збору матеріалів про землі, міста і населення краю, що здавна тісно пов'язані багатьма узами з історією нашої Вітчизни. 1997 р. автор книги за допомогою спонсора – О.М.Бадери здійснив експедицію в згадані райони. В експедиції з назвою «Часи козацькі», організованої українським

Товариством охорони пам'яток історії та культури, взяли участь науковці та представники фірми «Акаржа» О.М.Бадери. Результатом її проведення став збір великої кількості матеріалів з історії населених пунктів, зокрема етнографії, історичної географії, топоніміки Північної Добруджі та дельти Дунаю, цієї частини Румунії, де за чисельністю українці становлять значну частину в демографічному обліку та національному складі.

Велика частка зібраних і проаналізованих та узагальнених матеріалів з польових пошуків склала джерельну базу цього наукового дослідження, яке відкриває перспективу подальшого вивчення різних питань з історії, етніміки, етнографії та етністорії краю. Автор досить детально зупинився на питанні історичної географії українських та російських поселень дельти Дунаю, зазначивши при цьому, що хоча ціла низка аспектів історії задунайських запорожців, некрасівських козаків, українців та липован на Дунаї, зокрема періодизація заселення, соціально-етнополітичних відносин, чисельність діаспор в різні часи, причини міграції та іміграції, їх головні етапи, ставали предметом вивчення, та вони здебільшого позбавлені того переконливого ілюстративного оформлення, яке дає історична географія з її унікального значення картами.

Починаючи свою оповідь с часів перших згадок про появу наших пращурів на Нижньому Дунаї десь на початку X ст., про резиденцію київського князя Святослава у Переяславці (Переяславі) на Дунаї, автор локалізує перші поселення завдяки створеній ним «Схемі розташування українських і російських поселень та монастирів у Нижньому Подунав'ї», яку супроводжує надзвичайно цікава, науково обґрунтована легенда. Саме вона містить назви населених пунктів, які продубльовано їх новими означеннями або перейменуваннями за часів входження краю до Румунії. Уяву вражає той факт, що з 85 приведених назв населених пунктів значна частина топонімів і досі зберігли своє звучання і написання. На нашу думку, цей блок картографічної інформації заслуговує на окреме детальне висвітлення. Адже до наших часів зберіглися такі давньо-руські топоніми, як «Переяславець – Переяславль – Прис-

лав», «Галиць – Галич». Крім них, в регіоні, десь до середини XVII ст., існували призабуті слов'янські назви. Це «Облічиця» – стара назва «Ісакчі» та «Паллеко» – назва одного з перших островів між Дунаєм та Чорним морем.

Цікаву інформацію має карта 1 (с.11), на якій нанесено візантійські фортеці I–VI ст. н.е., виділені окремими пунктами міста на шляху русів до Цариграда (за Костянтином Багрянородним), міста, які поіменовано в списку руських міст XIV ст.

До середини XVIII ст. практично нічого не відомо про українські та російські села у пониззі Дунаю. Легендарні перекази засвідчують, що старообрядці-липовани почали тут селитися у XVII ст. А деякі вчені твердять, що перша спроба створення Січі на Дунаї зроблена запорожцями, які залишили Придніпров'я разом з гетьманом І.Мазепою 1709 р. Однак це припущення достатньою мірою не обгрунтоване. Набагато більше відомостей є щодо переселення такої гілки старообрядців, як донські козаки-некрасівці 1740 – 1742 рр. Про це свідчать назви Липованське (Вилкове) у 1746 р., в околиці Кілії – Сплантіївка-Скоробогатівка тощо. Більш конкретні відомості про старовірські села дельти відносяться до 1771 р. Зокрема, полковник Кличко під час війни з Туреччиною 1768 – 1774 рр. на чолі чотирьох батальйонів Кабардинського полку спустився на човнах Георгієвським гирлом і у липні 1771 р. спалив липованські села Преслав і Бештене. Акцію проти турок повторено у квітні 1773 р.

Автор вважає, що саме тоді була знята перша відома йому «Карта Молдавии и Валахии по подлинным квартирмейстерским чертежам и по наблюдением астрономическим в оных странах учиненным», яку склав Я.Ф. Шмідт (видана 1774 р.). Саме на ній означені села, що дають підставу через назву судити про національний склад населення. У книзі наведено дані про утворення нових населених пунктів 30-и тис. кубанців, що переселилися з Кубані або дезертирували з діючої армії.

До відрізка часу між двома російсько-турецькими війнами (1771–1774 рр.) належить і початок колонізації дельти запорізькими козаками. Перші запорожці ознайомилися з краєм під час походів на Кілію 1575р. та 1577 р. Існують відомості про битву

морської запорозької флотилії з 300-т чайок проти османських галер. На Дунаї запорожці залишилися в ході Дунайської експедиції 1771–1774 рр. Першу спробу облаштування запорожців у дунайській дельті відносять до 1775 р. – після розгрому Нової Січі. 1777 р. турки відвели їм поселення Вилківський острів, потім 2 тис. козаків опинилося у гирлі р.Серет, між Галацом і Браїлою. Надалі джерела дуже скупо фіксують появу запорозьких поселень. Тільки з 1785–1786 рр. можна говорити про існування Запорозької Січі на Дунаї з Кошем у Катирлезі (на лівому березі Георгієвського або Свято-Юрського гирла).

Досі вчені (автор книги в їх числі) не знайшли жодної карти, яка б передавала особливості регіону ті часи – 80-і – 90-і рр.. XVIII ст. Окремі відомості містять два картографічні джерела (с.19), які й аналізує автор.

Досить переконливими матеріалами про місце розташування сіл запорожців є спогади. Дякуючи ним, автор локалізує на 1796 р. місце Коша – на правому березі Дунаю між Сілістрією і Гирсою. На «Карті Румунії» (М.: ГУГК, 1989) поселення локалізуються біля с.Сеймики – відповідно 15 і 8 км на північний схід від м.Черновода. Автор наводить цікаві дані щодо риболовецьких промислів запорожців, що до 1814 р. артілями вели сезонним промисел у Кілійському гирлі.

Дослідники знайдуть в книзі, крім картографічних матеріалів, відомості щодо заснування сіл і з питання про поселення Задунайської січі в кордонах 1814–1828 рр. «Карта запорожских поселений за Дунаем», складена Ф.К.Волоковим, відтворює загальну топографічну ситуацію в районі Січі, локалізує взаємне розташування Січі (Верхнього або Великого Дунавця) і Райї (Козацької Райї або Нижнього Дунавця) (1882 р., у кн. с.27). На «Карті...» позначені не тільки колишні запорозькі, а й майже всі села цієї частини північної Добруджі та дельти Дунаю на 70-і – 80-і рр. XIX ст. Дослідники даного періоду знайдуть для себе чимало цікавих відомостей про села, мости, криниці, шляхи сполучення, які знаходилися на кордонах запорожців.

І.Сапожников прослідкував суттєві зміни в структурі української задунайської діаспори, що відбулися після 1828 р., ко-

ли запорожці з родинами під орудою отамана О.М.Гладкого на 60-и човнах залишили Січ і подалися до Ізмаїла. 1830 р. 275 родин запорожців пішли на Дніпро, а полк залишився у с.Кислиці, де і знаходився Кіш (штаб).

Автор аналізує дані з картографічного джерела – «Генеральная карта земли, отходящей к Турции и Молдавии, согласно Парижского мирного трактата 18/30 марта 1850-го года и протокола Парижской конференции 25 декабря/6 января 1857 года, приложения к акту Демаркационной комиссии и подписания в городе Кишеневе марта «__» дня 1857 года» і стверджує, що населення поступово почало повертатися на спустошені землі.

Далі в книзі проведено аналіз даних з праць зарубіжних дослідників, що дають дещо відмінне трактування приналежності за національною ознакою цілого ряду населених пунктів (с.40–45).

Переконливими даними щодо чисельності та економічного добробуту українських громад Нижнього Дунаю побічно свідчить факт наявності там 20-и храмів 1880 р., ряду жіночих та чоловічих монастирів. Про значну роль у освоєнні дунайської дельти свідчить і багато географічних назв, зафіксованих на старих і сучасних картах. Це – озеро «Казаку», канали і протоки «Бабиця», «Поткова», «Макухова», «Таралова», «Затон», «Периволовча», «Дранів», «Змійка», «Головиця» тощо.

Автор, презентуючи свою карту (Рис. 1), а також наведені писемні, картографічні, етнографічні джерела, матеріали польових досліджень 1997 р., переконливо показав роль українців у колонізації Нижнього Придунав'я. За його даними 90 населених пунктів регіону, тобто більше половини існуючих тут сіл і міст, засновані переселенцями з наших теренів. Своїм економічним та соціальним розвитком вони зобов'язані саме їм.

У «Додатку» автор (у співпраці з Г.В.Сапожниковою, Ю.О.Бадерою) оприлюднив «Етнографічні дослідження задунайських українців», які містять надзвичайно цінні відомості про намогильні пам'ятники українцям – кам'яні хрести різних форм і модифікацій з написами латиницею та здебільшого – кирилицею. Некрополістика – відносно молода галузь спеці-

альних історичних знань, але вже перші фахові дослідження з її проблематики, особливо ті, що стосуються історії українського козацтва, дають цінну інформацію щодо особливостей побудови некрополів, намогильних хрестів з написами.

Автор вказав на значення вивчення пам'яток матеріальної культури, хатнього вжитку, засобів пересування для подальшого вивчення історії нащадків запорожців у Придунав'ї.

Книга, що розрахована на фахівців-істориків, археологів, аспірантів, студентів, краєзнавців та учителів має добре послужитися справі подальшого вивчення історії українського козацтва та нашої діаспори на закордонні.

Yaroslava Ishchenko

**HISTORICAL-GEOGRAPHICAL
AND ETHNOGRAPHICAL MATERIALS
FOR RESEARCH OF UKRAINIAN DIASPORA
OF DANUBE DELTA**

Y. Ishchenko. Historical-geographical and ethnographical materials for research of Ukrainian diaspora of Danube delta. Book review of I.Sapozhnykov. Materials of historical geography and ethnography of Danube delta. – Illichivsk, – 1998. – 72 p.

Given review presents the book, which has a lot of map materials published for the first time. This issue is interesting for the researchers of Zadunayskaya Sich, zaporozhtsy's settlements, creation of Ukrainian Zadunayskaya diaspora. The large amount of names, suggested by author, shows the significant role of Russians and Ukrainians in the developing of Danube delta. Present work is an important contribution to the investigating of historical geography of Northern Dobruzhi, Danube delta and Ukrainian Danube areas.

